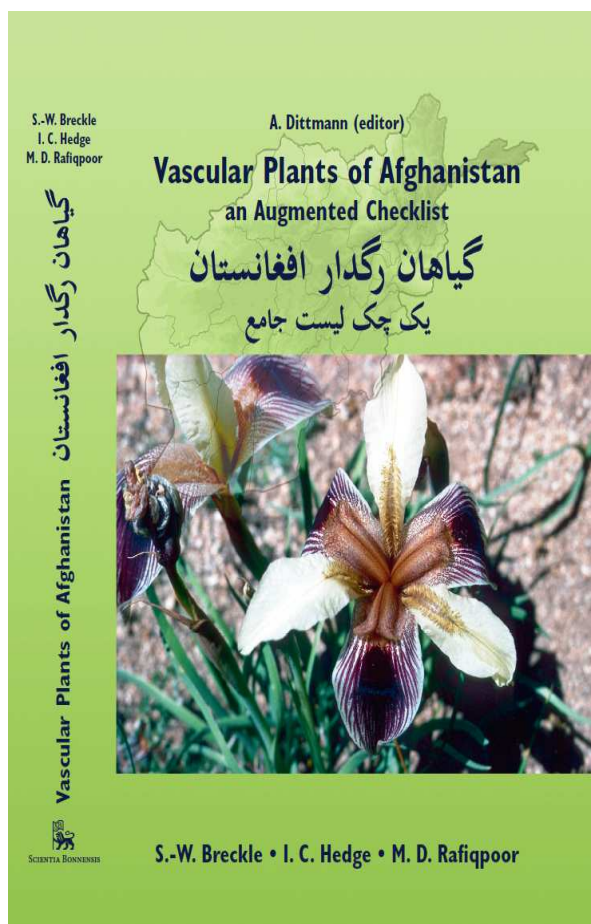

معرفی یک اثر علمی در مورد "گیاهان رگدار افغانستان – یک چک لیست جامع"

در تابستان سال 2011 دوستان ارجمندم پروفیسور داکتر زیگمار برکلی و داکتر داود رفیق پور کتاب جالبی را تحت عنوان "رهنمای سیر علمی افغانستان – فلور و پوشش گیاهی" برای من حیث تحفه فرستادند. با ابراز تشکر از آنها اثر پُر محتوا را در قید چند صفحه محدود خدمت خوانندگان ارجمند معرفی کرده و در پایان، نشر آن اثر عالی را برای پروفیسور برکلی و مخصوصاً دوست عزیزم داکتر داود رفیق پور و همکاران شان تبریک گفته، یادآور شده بودم که کوشش آنها در جهت تثبیت هویت طبیعی افغانستان موجب سرور بسیاری از هم میهنان خواهد شد. هنوز دوسال از نشر آن کتاب جالب نگذشته بود که چندی قبل آن دوستان عزیز کتاب جدیدی را زیر عنوان "گیاهان رگدار افغانستان – یک چک لیست جامع" به این کمینه تحفه دادند که موجب خوشی فراوانم گردید. کتاب حاضر را در همان نگاه اول چنان جذاب و در خور توجه یافتم که حیف آمد اگر آن را به دوستان ارجمند من معرفی ننمایم.

این کتاب ارزنده بر اثر زحمات فراوان پروفیسور بریکلی (استاد پوهنتون بیلی فیلد، المان)، پروفیسور آین چارلسن هیج (استاد پوهنتون ادینبورگ در اسکاتلند، بریتانیا) و داکتر رفیق پور (استاد در انستیتوت تنوع بیولوژیکی در پوهنتون بن و همکار اکادمی علوم و ادبیات شهر ماینر، المان) و با همکاریهای آقایان البخ، دیکوری، ایرندورفر، فریزر-جنکینز، فرایتاگ، فررچ، گرویتز، پودلچ و زالیس در قید 597 صفحه در دسامبر سال 2013 با قطع و صحافت زیبا به زبان انگلیسی و دری به چاپ رسیده. بخش چک لیست گیاهان رگدار تنها به زبان انگلیسی می باشد.

در صفحات نخستین این کتاب پیشگفتار هائی از قلم آقای داکتر براولیو فیرایرا د سوزا دیاس (سکرتر جنرال برنامه حفظ تنوع زیستی مؤسسه ملل متحد)، خانم داکتر دوروتیا رویلند (سکرتر جنرال مؤسسه تبادل خدمات علمی المان)، آقای پوهنوال محمد عثمان بابری (استاد فارموکولوژی پوهنخی فارمسی پوهنتون کابل و معین علمی وزارت تحصیلات عالی) و آقای پروفیسور اندریاس دیتمن (استاد جغرافیه در انستیتوت جغرافیه پوهنخی یوستوس-لیبیگ پوهنتون گیسن) نوشته شده اند. درین پیشگفتار ها جوانب متعدد این کتاب برجسته گردیده و بر ضرورت و ارزش آن در جامعه علمی جهانی و افغانی مخصوصاً برای دانش آموزان بخش های مختلف علم نباتات تأکید گردیده. مضاف برین از همکاریهای بین المللی دانشمندان تمجید شده، از اهمیت کشف نباتات جدید افغانستان سخن ها رفته و از تثبیت هویت طبیعی کشور ستایش به عمل است.

این کتاب شامل چهار بخش میگردد که در آن برای نخستین بار تشریح تنوع گیاهی افغانستان و منطقه به صورت بسیار دقیق صورت گرفته. قبل از بررسی کتاب لازم است تا دو اصطلاح علم نباتات درینجا توضیح گردند:

- **گیاهان رگدار**: این نباتات را که در آلمانی Gefäßpflanzen گویند، همان گیاهانی اند که دارای انساج انتقالی (زایلوم و فلوم) بوده که آب و مواد غذایی را از طریق ریشه جذب نموده و به کمک این اعضای انتقالی به تمام وجود و تا برگ ها رسانیده و در آنجا عملیه ترکیب ضیائی را انجام می دهند. در فارسی برای این گیاهان "گیاهان وعایی" هم می گویند. اما این اصطلاح را در ایران کسی نمی شناسد. چون این کتاب از همان ابتدا جهت توزیع در کتابخانه های آن

کشور نیز در نظر گرفته شده بود، بناً نگارندگان کتاب تصمیم گرفته بودند تا Gefäßpflanzen را گیاهان رگدار ترجمه نمایند (ایرانی ها به این گیاهان آوند می گویند).

- **گونه :** کلمه گونه مرادف اصطلاح Art است که در بیولوژی اهمیت بسیار ویژه و زیربنائی تکسونومیکی دارد، یعنی پایه اساسی تقسیمات سیستماتیکی گیاهان و حیوانات را می سازد. در کتاب های بیولوژی در افغانستان این اصطلاح را "نوع" ترجمه کرده اند که دقیق نیست. معمولاً در زبان دری برای تفکیک بسیاری چیزها از اصطلاح "نوع" استفاده می کنند، مانند نوع زبان، نوع لباس، نوع حیوان و غیره. لکن اگر سؤال شود که در پامیر چند نوع (Art) از گیاهان رگدار موجود است؟ پس باید گفته شود که در آنجا بطور مثال 500 نوع نوع گیاهان رگدار وجود دارد. و این شیوه و بکار برد نوع به جای Art نه درست و نه دقیق. لذا بهتر است که گفته شود که در پامیر 500 گونه از نباتات رگدار وجود دارند. اما کلمه Art باید دقیق تر تعریف و ترجمه شود به قرار زیر: **Art یا گونه** به آن گروه از زنده جانانی اطلاق میگردد که با همدگر تکثر کرده و از سایر گروه ها متمایز می گردند. مثلاً سیب یک نوع نبات است، در حالیکه سیب نازک بدن، سیب جورس و سیب تیر ماهی گونه ها و یا واریته های مختلف این نوع اند. در ذیل مطالبی از بخشهای کتاب خدمت خوانندگان گرامی تقدیم می گردد :

الف : جغرافیای طبیعی افغانستان

فصل اول : درین فصل به تاریخچه تحقیقات علمی افغانستان در خصوص نباتات رگدار پرداخته شده که این تحقیقات در اوائل قرن 19 آغاز شد. درین رابطه از همکاریهای آلمانها که از سال 1923 شروع و بعد از سال 1960 توسعه فراوان یافت، یاد آوری شده. این تحقیقات در چوکات همکاریهای علمی پوهنتونهای آلمان و پوهنتون کابل صورت پذیرفته.

فصل دوم : درین فصل به تاریخچه جمعآوری گیاهان در افغانستان اشاره شده و ذکر گردیده که اولین کلکسیون گیاهی افغانستان را یک طبیب و طبیعت شناس بریتانیائی به نام ولیم گرافیت در بین سالهای 1810 تا 1845 تهیه کرد. بعد از آن دانشمندان آلمانی، دانمارکی، سوئدی، اتریشی، نارویژی، روسی و غیره به جمعآوری و توضیحات و تشریحات بیشتر گیاهان رگدار افغانستان پرداخته و هر کدام آنها آثاری را درین خصوص به نشر رسانیده و نباتات جدیدی را کشف و شناسائی کرده اند.

فصل سوم : درین مبحث راجع به عوارض طبیعی و زمین شناسی افغانستان معلومات ارائه گردیده و سلسله کوههای کشور که محل رویش اکثری نبات رگدار میباشند مورد مذاقه قرار گرفته اند. علاوه برین عوامل دیگری که در رشد نباتات رگدار نقش دارند، مانند زیربنا های جیولوژیکی، انتکالات، تنوع خاکها، ارتفاع مناطق، میزان بارندگی و غیره توضیح شده اند.

فصل چهارم : درین قسمت روی مناسبات اقلیمی، نوسانات حرارت و نقش آن بر گیاهان رگدار صحبت شده و توضیح داده شده که کدام عوامل طبیعی بر دگرگونیهای اقلیمی مؤثر اند. علاوه برین جریانات جوی که از مناطق مختلف بر می خیزند و بر اقلیم مملکت ما تأثیر می گذارند، توضیح داده شده و ساحات مختلف اقلیمی کشور در نقشه ها رویت یافته اند.

فصل پنجم : صفحات این فصل طی عناوین متعددی در مورد نباتات افغانستان تحریر یافته و در واقع بخش عمده کتاب را تشکیل می دهند. درین صفحات روی اوضاع و احوال طبیعی رشد گیاهان رگدار معلومات مفصل ارائه گردیده و این سؤال مطرح شده که در افغانستان چند گونه گیاه موجود است. آنگاه به جواب این سؤال پرداخته شده و انواع نباتات افغانستان از دیدگاه علمی نبات شناسی در جداول و به شکل گرافیک ها بیان گردیده اند. پس از آن نباتات بومی از نباتات غیر بومی متمایز گردیده، خصوصیات آنها تشریح و ساحات و مناطق زیست آنها نشانی شده اند. علاوه برین نباتات رگدار مملکت که تازه کشف شده اند رده بندی گردیده، خصوصیات آنها توضیح داده شده و مناطقی که از آنها باید نمونه گیری شوند نشانی شده اند.

فصل ششم : درین قسمت نباتات رگدار کشور های همسایه به صورت مقایسوی با افغانستان مطرح بحث قرار گرفته، وسعت ساحه های رویش نباتات بومی تعیین گردیده و چگونگی خصوصیات آنها در پاکستان، ایران، تاجکستان، ترکمنستان و ازبکستان توضیح داده شده اند.

فصل هفتم : درین مبحث شمار گونه های نباتی توضیح یافته و بر خصوصیات آنها در قاره های مختلف نظر اندازی شده است. در نتیجه کشور های برازیل، کولومبیا، چین، هند و ترکیه بالاتر تریب در ردیف های بالای دارنده گونه های نباتی ارزیابی گردیده اند.

فصل هشتم : در این فصل تشریحاتی در خصوص حوزه های نباتی ایران- توران، چین - جاپان، سند و آسیای میانه ارائه گردیده، روابط گیاهی آن با افغانستان مورد مطالعه قرار گرفته و نتایج آن در نقشه ها رویت داده شده اند. همچنان عناصر گیاهی کوهستان های افغانستان به تفصیل بیان گردیده اند.

فصل نهم : این بخش شامل انواع پوشش گیاهی افغانستان می شود که در آن در مورد خصایص عمومی و رشد فصلی گیاهان توضیحات داده شده، در مورد گیاهان کم عمر، گونه های چوبی و پوشش گیاهی طبیعی و امروزی افغانستان معلومات ارائه گردیده و ساحات نشو و نمای آنها در نقشه ها ترسیم شده اند. آنگاه پوشش های گیاهان مخصوص در مناطق صحرائی، و نیمه صحرائی، چوبزار های برگریز و چوبزار های سرو کوهی، چوب های همیشه سبز پهن برگ و جنگل های سوزنی مناطق شرقی مملکت به بحث کشیده شده اند. در پایان این فصل نظری بر نباتات مناطق سرد و نباتات غیر منظوقی مانند گیاهان کناره آبهای جاری، جهیل ها و باطلاقها انداخته شده.

فصل های دهم تا دوازدهم : درین فصول بالترتیب روی دشت و صحرا شدن مناطق مختلف کشور بخاطر خشکسالیهای پیهم و تنزیل کیفیت نباتات بحث صورت گرفته و بعد از آن مسائل زراعت، باغداری و جنگلداری توضیح گردیده اند. با بحث همه جانبه روی مسئله حفظ محیط زیست و پارکهای ملی بخش الف یعنی جغرافیای طبیعی افغانستان به پایان میرسد.

ب : تذکرات توضیحی پیرامون چک لیست

درین بخش توضیحاتی در مورد چک لیست ها و استفاده از آن ارائه گردیده، به مراجع و مأخذ ها برای تشخیص فامیل ها و جنس های نباتی اشاره شده است. علاوه برین ساحات گسترش این نباتات در حوزه های داخل و خارج افغانستان مورد ارزیابی قرار گرفته و در نقشه های جداگانه نمایش داده شده اند. مضاف برین در خصوص جمع آوری و مستند سازی معلومات راجع به نباتات رگدار افغانستان و تدارک عکس های رنگه از جریان سیر رشد نباتات، سفارشات داده شده است. به همین منوال در مورد استفاده، حفظ و نگهداری آن عده از نمونه های نباتات افغانستان که در کشور های خارج طی سده های گذشته کلکسیون شده و در موزیم ها به نمایش گذاشته می شوند، مشوره هائی داده شده است.

ج : چک لیست گیاهان رگدار افغانستان

درین بخش به تشریح چهار گروه از نباتات که شامل سرخس و اقارب شان، بازدانگان یا سوزن برگها، دو مشیمه بی ها و یک مشیمه بی ها پرداخته شده، نام های علمی، ساحات گسترش آنها در داخل و خارج افغانستان و ارتفاع ساحات پیدایش آنها تذکر داده شده است. بر علاوه مناطق پیدایش انواع گیاهی در نقشه ها نشانی شده و در صورت امکان عکس آنها نیز درج لیست شده اند. در مورد بعض نباتات تشریحات بیشتر ارائه گردیده. در چک لیست گیاهان بیش از 5000 نوع از گیاهان رگدار افغانستان معرفی گردیده اند. ازین جمله 25 در صد یعنی 1250 نوع گیاهان بومی میباشند که به جز از افغانستان در هیچ گوشه دنیا نمیرویند و بسیار کمیاب هستند. در ذیل از گیاهان بومی دو مثال آورده میشود که از صفحات 514 و 517 چک لیست گرفته شده اند :

گونه

معلومات چک لیست

Fritillaria imperialis L., Sp. Pl. 303. 1753
در مورد این نبات در کتاب "رهنمای سیر علمی افغانستان - فلور و پوشش گیاهی" چنین آمده : گل سر نگون اشک مریم :
این نبات در یک دایره در مناطق کوهستانی افغانستان مرکزی پیدا میشود. همچنین در شمالشرق آسیای صغیر، عراق، ایران، پاکستان و کشمیر میروید. این نبات در جا های محفوظ و تا حدودی سایه رخ که طبقه ضمیم از خاک های آمیخته با هوموس (گیاه خاک) وجود داشته باشد، میان بته زار های باز و در دامنه سنگلاخی کوه ها در ارتفاعات بین 1400 تا 3000 متر از سطح بحر رشد کرده و در ماه اپریل گل های نارنجی جلا دار آن می شکفند. شکل زیست این نبات جیوفایت بوده غده های بسیار عمیق اما فاقد نیام دارد. بلندی این گیاه بین 50 تا 100 سانتی متر می رسد. گلپایش زیبا بوده و در رأس ساقه قرار دارند که در بالای گل یک دسته از برگ های کوچک جا خوش کرده اند. از غدوات این نبات قطرات شیره بر زمین می چکند.

Tulipa lanata Regl, Trudy Imp. St, Petersburgsk.
Bot. Sada 8: 647. 1884

ساحات رویش این نبات از شمال کابل یعنی کوه دامن شروع شده تا بدخشان در بین ارتفاعات 1200 تا 2000 متر از سطح بحر می رسد. گسترش این نبات در چک لیست در نقشه نمایش داده شده. در مورد این نبات در کتاب "رهنمای سیر علمی افغانستان - فلور و پوشش گیاهی" چنین آمده :
این نبات که در ماه اپریل گل می کند دارا جیوفایت با غده زیر زمینی (پیاز دار) بوده، بلندی آن 40 تا 60 سانتی متر می باشد. گل های آن رنگ سرخ تیره و لکه های سیاه داشته و دمگل آن قدری مودار است. در بعض جا ها به کثرت پیدا میشود و مردمان محل این گلها را می چینند.

د : بخش نهائی

درین بخش بیشتر از 150 منبع و مأخذ معتبر که به زبانهای مختلف اروپائی تحریر شده اند و در تدوین این کتاب از آنها استفاده شده، درج گردیده اند. یک فصل جداگانه به منابع تصاویر اختصاص داده شده است.

در پایان باید تذکر داد که این کتاب سهم ارزنده ای در شناسائی گیاهان رگدار جهان داشته و نباتات مخصوص افغانستان و منطقه را معرفی نموده و زمینه های استفاده و حفاظت از آنها را بیان می کند. یکی از مهمترین دستاورد های این کتاب تثبیت و معرفی شمار بیشتر گیاهان رگدار افغانستان به جهان است. زیرا در نشرات گیاه شناسی در سطح جهان تا قبل از نشر این کتاب عده ای محدودی از گیاهان مخصوص افغانستان شناخته شده بودند. بدون شک این اثر گرانها به حیث مرجع معیاری و با ارزش گیاه شناسی در داخل و خارج افغانستان مورد استفاده قرار گرفته و غنای گیاهی افغانستان را به نمایش میگذارد. با نشر این کتاب دانشمندان به این باور شده اند که گنجینه گیاهان رگدار افغانستان به مراتب غنی تر از آنست که تصور می شد. بر علاوه نباتات رگدار افغانستان که درین کتاب بازتاب یافته اند، میتوانند در بخش های حفظ محیط زیست، باغداری، زراعت و جنگلداری مورد استفاده قرار گیرند. از جانب دیگر تدوین این کتاب بیانگر همکاری با ثمر اوستادان و اهل دانش اروپائی ها با افغانها بوده و کوششی است برای تثبیت هویت طبیعی کشور که باید بر آن ارج بسیار گذاشت. با نشر این کتاب زمینه های همکاری در سطح جهان و مخصوصاً منطقه برای شناسائی، استفاده، نگهداری و حفاظت ازین گیاهان بوجود آمده.

نگارنده بار دیگر از زحمت کشی های مؤلفان کتاب " گیاهان رگدار افغانستان " مخصوصاً از دوست گرانمایه ام جناب داکتر رفیق پور ابراز سپاس کرده، موفقیت های بیشتر آنها را خواهان است. خواندن این کتاب جالب نه تنها برای دانش آموزان و محققان و محققین امور نبات شناسی، بلکه برای همه آنانیکه به هویت طبیعی میهن علاقه مند اند، سودمند می باشد. کسانیکه به داشتن این کتاب مایل باشند میتوانند به آدرس ذیل تماس بگیرند :

Scientia Bonnensis Verlag
International Scientific Publisher
Bonn-Manama-New York-Florianópolis
Germany
GSI, Langer Grabenweg 68
53175 Bonn

پایان